

Het receptenboekje van dokter Johannes Bernardus Schoemaker

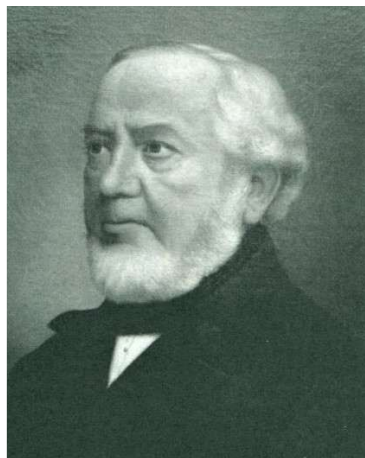
Martin Thiehatten

Een tastbaar stukje Bornse geschiedenis lag jarenlang goed bewaard op de zolder van Jans en Ben Schoemaker. Het betreft een oud boekje dat ooit eigendom was van de bekende Bornse heelmee-ster Johannes Bernardus Schoemaker. Ben Schoemaker, verre nazaat van een broer van de dorps-dokter, besloot het te schenken aan het gemeentearchief. Het bijzondere document werd op don-derdag 20 juli 2023 overhandigd aan burgemeester Jan Pierik. Hieronder het verslag van nader on-derzoek naar het authentieke en waardevolle boekje.

Dokter Johannes Bernardus Schoemaker

Op 18 maart 1756 wordt te Groenlo geboren Antoni-us Henricus (Anthonie) Schoemaker. Hij is een zoon van Jan Bernard Schoemaker en Joanna Maria Nieuwenhuis. Als jongeman is Anthonie naar Am-sterdam gegaan en heeft zich daar bekwaamd als chirurgijn. Twintig jaar oud wordt hij aangenomen als scheepsheelmee-ster op de oorlogsvloot van de repu-bliek.

In 1788 verlaat hij de mari-ne en gaat zich vestigen als plattelandsheelmee-ster in Borne aan de Brinkstraat. Op 24 juli 1798 trouwt An-thonie met Herminegild, dochter van Joannes en Janneke Kuijper. Op 3 juni 1799 wordt hun eerste kind, de zoon Johannes Bernar-dus geboren.

Johannes Bernardus Schoemaker
- Foto: archief HIP -

Johannes Bernardus gaat in 1816 naar Amsterdam om bij de heelmee-ster Marinkele te gaan werken als chirurgijnsleerling. Vier jaar later doet hij met succes examen bij de Commissie voor Geneeskunde te Zwolle. Hij gaat dan als 21-jarige de praktijk uitoe-fenen bij zijn vader in Borne.

Hij trouwt in 1829 met Maria Almeida Mulder uit Al-melo en gaat wonen en praktijk houden op de hoek van de Marktstraat Oude Kerkstraat. Op 2 augustus 1829 wordt hij officieel benoemd tot gemeente-geneesheer. In 1830 neemt hij de praktijk van zijn vader over. Patiënten wonen in Borne, Zenderen, Hertme en Bornerbroek, maar ook in Hengelo, Alme-lo, Tubbergen, Oldenzaal en Deventer. In 1878 stopt hij met de praktijk en in 1879 overlijdt hij.

Het receptenboekje

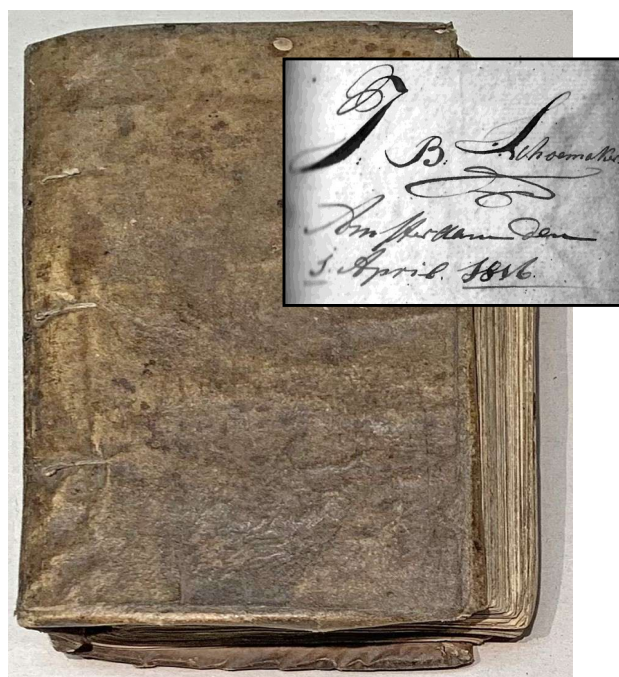
Op 26 oktober word ik aangesproken door Jans Schoemaker. Ze heeft een oud receptenboekje van de bekende dokter Schoemaker. Zij en haar echtge-noot Ben weten niet wat ze daar mee kunnen doen, daarom kan ik het van hen krijgen. Misschien dat ik er wel iets mee kan. Daarop bezoek ik haar op

4 november en bekijk wat ze al vele jaren hebben bewaard. Het boekje heeft al een lange tijd bij hen op de zolder gelegen. Mijn eerste indruk is, dat het een oud authentiek en waardevol boekje is. Mis-schien zit er wel een bijzonder verhaal in.

In het boekje staat op de eerste pagina de naam van J.B. Schoemaker en het jaartal 1816. Duidelijk is, dat hij begonnen is met de aantekeningen in het boekje, toen hij in Am-sterdam in de leer ging bij heelmee-ster Marinkele.

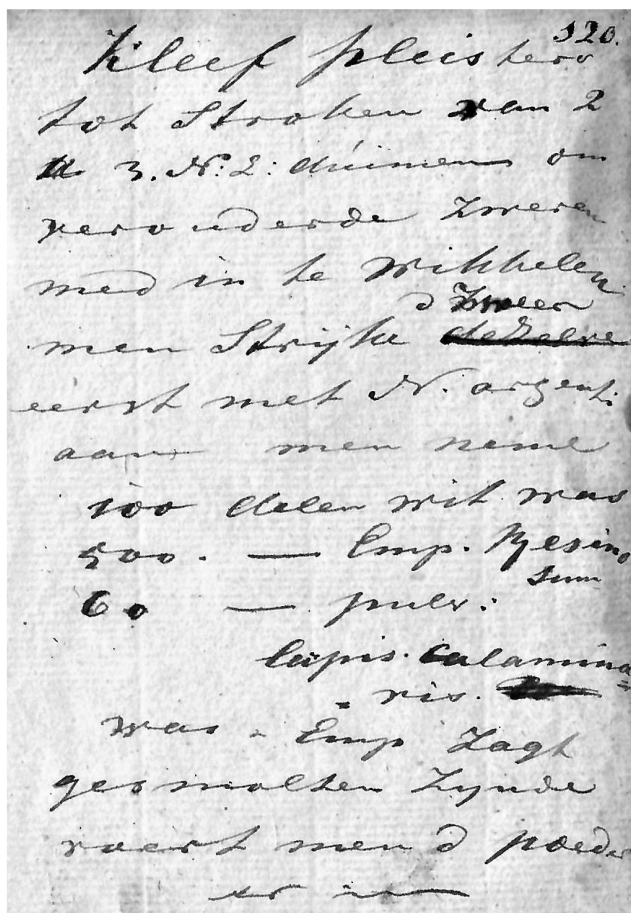
Thuis heb ik het de recepten van alle kanten bekeken en geprobeerd om ze te lezen. Maar dat valt tegen. Zonder kennis van de genees-kunde lukt het me niet er iets zinnigs van te maken. Daarom roep ik de hulp in van oud-huisarts Hans Hobert. Hij doet verwoede po-gingen om de recepten te ontcijferen, maar ook hij kan het oude handschrift niet goed lezen.

Ondanks dat haalt hij toch veel informatie tevoorschijn.

Het receptenboekje Afmeting: 18 x 9,5 x 3,5 cm.
en de eerste pagina met titelblad (inzet)

Maar om er beter achter te komen wat er allemaal in staat, stelt hij voor om iemand met kennis van oude handschriften te raadplegen.

Recept 120

Ik benader daarop eerst apotheker Movig, maar zij stelt voor, om het te proberen bij het apothekers museum. Daarop stuur ik een mailtje naar Wim Rakhorst in Gouda. Met hem heb ik in 2020 contact gehad bij mijn zoektocht naar de betekenis van een gevonden tinctuur flesje. Tot mijn verrassing heeft deze gepensioneerde apotheker geen enkele moeite om de recepten te vertalen. Hij is bereid, meer recepten te vertalen en het museum heeft belangstelling om het receptenboekje in bezit te krijgen. In totaal heeft hij 9 recepten omgezet naar leesbare tekst. Ook stuurt hij mij een door hem geschreven artikel over het transcriberen van oude handgeschreven recepten, getiteld: DE 'R' VAN RECIPE: POTJESLATIJS IN DE FARMACIE. Daarin wordt uitgelegd, hoe oude recepten kunnen worden omgezet naar leesbare tekst en hoe allerlei afkortingen te herkennen zijn en aanduidingen worden verklaard. Voor mij is het een wetenschap op zich, die verder gaat dan ik begrijp.

Recept 120, vertaald door Wim Rakhorst

Kleefpleister tot stroken van 2 tot 3

N: 2: duimen om verouderde zweren med(e) in te wikkelen.

Men strijke smeere eerst met N(itras) argenti aan, men neme

- 100 delen wit was.
- 500 (delen) Emp Resinum
- 60 (delen) pulv: lapis calamaris

Was en Empl. zaght gesmolten zijnde roert men d(e) poeder er (door)

Nitras is zilvernitraat. Emp komt van emplastrum, is pleister, resinum is hars, lapis calaminaris is

In het boekje staan ten minste 15 recepten van pleisters. Een pleister is tegenwoordig een begrip voor iets als Hansaplast, maar vroeger werd daar iets anders onder verstaan, zoals de verklaring die nog te lezen is in het Van Dale Groot Woordenboek der Nederlandse Taal.

Pleister is een kleverig materiaal, dat ergens op kan worden gesmeerd. Tegenwoordig kent men dat van het werk van een stukadoor, die muren en plafonds van een laag pleister voorziet.

Naast pleisters staan er in het boekje ook veel recepten van zalven en allerlei andere medicijnen.

In totaal heb ik 180 recepten geteld, waarvan vier stuks niet voor genezing. Het waren recepten voor schrijfkink, chocolade, aardbeien dessert en iets tegen ratten en muizen.

Zelf heb ik één recept getranscribeerd, maar begrijpen doe ik het niet. De recepten laten de taal van een apotheker zien, een onbegrijpelijke vaktaal voor een leek. Wel heb ik alle pagina's gescand.

I. plei'ster (<fr.), v. (m.) (-s), 1. (heelk.) taai, kleverig, door de warmte zacht wordend geneeskrachtig middel, dat op linnen, taf of zacht leer gestreken, op een wonde of op de huid gelegd wordt: *leg er maar een pleister op*; — (fig.) *een pleister op de wond*, iets dat het leed verzacht; — 2. stukje stof dat met een kleefmiddel bestreken is om het op of over een wond te kunnen bevestigen, hechtpleister: *een rolletje pleister*. **pleis'tertje**, o. (-s).

II. pleis'ter, o. (-s), 1. (mets.) kalkmengsel waarmee muren besmeerd worden; — 2. gebrand gips, gipsmeel: *watervrij gips wordt gips of pleister genoemd*; — 3. met water aangemengd gipsmeel, gipsbrij om mee te gieten of te pleisteren; — mengsel van fijn marmer en gips, om daarvan reliëfbeelden te maken: *dat beeldje is geen marmer, het is maar pleister*; — *iets in pleister gieten, afvormen*; — 4. het tekenen naar pleistermodel: *vanmiddag hebben we pleister*.

pleis'teraar, m. (-s), stukadoor, werker in fine kalk.

Pagina uit Van Dale Groot Woordenboek der Nederlandse Taal

Ook neem ik contact op met het Bornse gemeentearchief, die ook belangstelling toont voor het boekje. Helemaal nadat ze van mij de gescande teksten hebben ontvangen. Zij willen graag het boekje in eigendom krijgen. Daarna willen zij het wel een aantal jaren uitlenen aan het apothekersmuseum. Als ik dat doorgeef blijkt Gouda geen museum te hebben maar een depot. Zij lenen zelf uit aan musea. Ze hebben alleen belangstelling voor de gescande teksten. Die heb ik daarop opgestuurd naar het apothekersdepot.

Wim Rakhorst betreft ook Mart van Lieburg bij de recepten, een emeritus hoogleraar medische geschiedenis. Die vraagt zich af, of onze dokter Schoemaker de voorvader is geweest van dr. Jan Schoemaker, een heel beroemd chirurg, die in september 1940 is overleden. Ik krijg een In Memoriam van hem toegestuurd. Deze Jan Schoemaker is geboren in Almelo, heeft in Leiden gestudeerd, is in 1895 be-

Ik stuurde ze de gegevens van dat boekje en na amper een kwartier kreeg ik een bericht terug. Het boekje was nog te koop op de website boekwinkeltjes.nl, maar Rakhorst was net te laat, want Van Lieburg had het snel besteld.

Wat te doen met het boekje

Tijdens een aangenaam bezoek aan Ben en Jans Schoemaker hebben we bij een goed kopje koffie gesproken over de herkomst van het receptenboekje. Ben en Jans hebben op de plek van het oude huis van Bens vader in 1989 een nieuwe woning gebouwd. Bij de afbraak van het oude huis kwam op de zolder een grote kist tevoorschijn, met een aantal kerkboekjes (missaals), het originele doopjurkje van zijn vader en diverse andere oude spullen. Daarbij zat ook het receptenboekje, wat daarna een plekje kreeg in een kast van de woonkamer. Een plan daarvoor was er niet, totdat ze op het idee kwamen, het aan mij aan te bieden. Misschien zou ik er nog wat mee kunnen. Ik ben er mee aan het zoeken gegaan, wat ik in dit verhaal verder heb beschreven. Hoe het receptenboekje bij hen is terecht gekomen is niet duidelijk geworden. De overgrootvader van Ben was Jacobus Andreas Schoemaker, een broer van de beroemde Bornse huisarts Johannes Bernardus Schoemaker. Zoon Toon van Johannes Bernardus wordt arts in Almelo en zet het beroep van zijn vader voort.

Toon trouwt met Maria Josephine Bowles uit Wageningen. Zij is geboren uit een Engelse familie en is Anglicaans. Indertijd speelde de geloofskwestie een grote rol en de contacten met de Bornse familie worden zeldzaam. Toon overlijdt 51 jaar oud op 6 juni 1885 en korte tijd later vertrekt zijn weduwe naar Leiden.

Rechts het Oale Doktershoes aan het begin van de Oude Kerkstraat

vordert tot arts en heeft in 1896 de doctorstitel verworven op een proefschrift over Techniek van de darmnaad. Hij heeft veel publicaties in binnen- en buitenland op zijn naam staan en lezingen gegeven op congressen van chirurgen in onder andere Berlijn en Cairo. Hij was de eerste specialist in Nederland die met röntgenstralen werkte en hij was de uitvinder van de maagklem en het overdruk apparaat voor longoperaties. De overgrootvader van Ben Schoemaker, Jacobus Andreas, was een broer van dokter Johannes Bernardus Schoemaker. Chirurg dokter Jan was dus een nazaat van Johannus Bernardus en hun belangstelling werd optimaal. Ik liet hen weten, dat over Johannus Bernardus Schoemaker in 1999 een boekje is uitgegeven, maar niet meer te koop.

Restaurant De Ster

Vermoedelijk is alles, wat dokter Johannes Bernardus heeft nagelaten, bij familie in Borne blijven liggen. Zo zal het receptenboekje uiteindelijk bij Ben zijn terecht gekomen. Na overleg met Jans en Ben Schoemaker is besloten, het boekje te gaan schenken aan het gemeentearchief.

Op 20 juli zijn Ben en Jans Schoemaker en ik uitgenodigd voor de officiële overdracht van het receptenboekje aan het gemeentearchief bij restaurant De Ster. Op deze locatie stond vroeger het Oale Doktershoes, waar de Bornse plattelandsheermeester heeft gewoond en zijn praktijk uitoefende.

De ondertekening van het overdrachtsdocument door Ben Schoemaker. Burgemeester Jan Pierik kijkt toe.

Het overdrachtsdocument wordt ondertekend door Ben Schoemaker en namens de gemeente door archivaris Niels Bakker. Daarmee is de eigendom van het boekje formeel aan de gemeente Borne is overgedragen. Daarmee is het boekje voor de toekomst op een goede manier behouden. En wie er op enig moment dieper in willen duiken, dan is het gemeentearchief altijd beschikbaar voor verder onderzoek.

Foto's: Martin Thiehatten, tenzij anders vermeld

Onderstaand op deze pagina behoort niet tot dit artikel

Katten doot dat

Johan Kwast

Mien vaa en moo, beare van 't platte laand, hebt zich in ne böargervonning loaten zetten an ne zaandweg an 'n oetersten raand van Boorn.

Noe kan der 'etrouwd wörden en noa 'n anderhalf joar kom ik der achterhen kieken. Ne beste lap grond bij thoos is vanzölfsprekkend. Ie verbouwt zovöl meugelijk zölf. Een of twee vearken in 't schot en in 'n hoonderloop schrobt 'n stuk of twaalf hoonder van zich of. Zee möt 't zoonder nen hanen doen. "Doar krieg ie gin eier van, vret alleen mear en hooft oe vroeg oet'n sloap." Nee, wie kriegt eier zoonder nen hanentred.

Mear vearken- en hoondervoor gif umsgeliek ok muze. D'r keump 'n mooi katje um dat prebleem op te lossen. Mies, zo neumt wiej 't poesje, is na zinnig. 't Hef 'n wit befke, veer allees witte sōkke en nen witten peunt an 'n stet, wiedere is e zwat. 't Deer krōp regelmoatig bij mij op de slip as ik in 'n keendersteulke achter 't hoes in de zun zit. Op'ekruld lig e doar en snort der wat of. Mangs keump e der met nen moes anzetten en leg em as daank bij de achterduur too. Mies lōp oe zwat 'n helen dag langs de bene te strieken. Woar wiej bint, is de katte ok.

Mear op zekeren dag bi'w mies kwiet. Gek, votlopen dat dōt e nich want 't heft bie oons vōl te bes noar 't

zin. Der möt wat aans an de haand wean, mear wat?

Ropen helpt nich, zeuken ok nich. 'n Paar dage, ne wekke, twee wekke en nog langer, mear Mies blif vot.

Der is 'n niej berretog en 'n toafellaken ékoch. Vuurlopig wōrdt dat op-ebōargen in de vuurkamer oonder in de buffetkast. Al 't nieje hoow ie nich voort te broeken, is nich zo? De kastenduur geet lōs en....., nich te geleuwen, wat lig doar? Mies! Broodmager, 't is niks as vel oawer

bot, mear der zit nog iets van leawen in. Vuurzichtig nem wiej 't deer op. Boeten op 'n slat kan e wat bekommen. Et vretten, water en 'n luk melk reurt e onnoos an. Zal e 't nog halen? Wiej bint der bang vuur. Mear stil liggen loaten.

't Weark geet verdan. 'n Zetje later ees kieken hoo Mies 't der met hef. Wat he'w dan noe? 'n Luug slat, hoo besteet et. Met de leste krachten is 't deer toch ongemearkt nog woarergens votkrōppen um 't eand of te wochen.

Mies, wiej veend eur onder ne kriesselbeazenstroek.